

transcendentalna apercipija kao uslov primata praktičnog uma

goran ružić

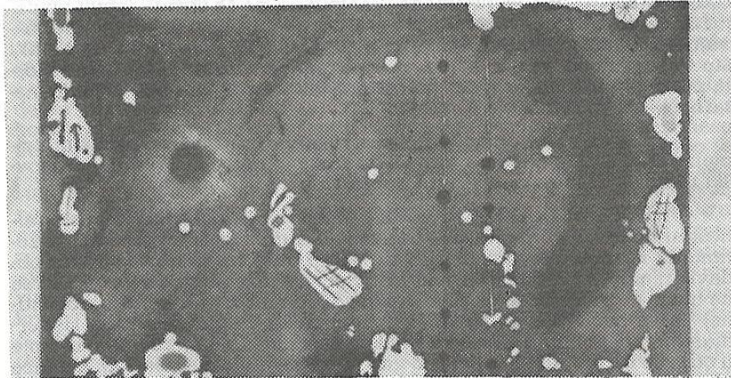
»U povezanosti čistog spekulativnog s čistim praktičkim umom u jedno saznanje, ima ovaj potonji primat, a veza je zasnovana na samom umu a priori«. Ono što omogućuje ovu nužnu vezu spekulativnog i praktičkog uma je ono isto što omogućuje neku vezu uopšte, a to je actus spontaneitete moći predstavljanje — moć razuma tj. sinteze. No ona sama je zasnovana na praosnovnom sintetičnom jedinstvu apercipije. Predstava »Ja mislim« koja mora moći pratiti sve moje predstave je praosnovna apercipija, samosvest (svojstvena svakoj svesti ukoliko to ova jeste) i neizvodiva je ni iz jedne druge predstave, niti je uslovljena jedinom drugom predstavom. Njeno transcendentalno jedinstvo samosvesti daje mogućnost saznanja a priori. To transcendentalno jedinstvo samosvesti je, logički rečeno, skup klasa skupova svih mojih saznanja, predstava, interesa, iskustava u njihovoj mogućnosti — mogućnost moje svesti. I ništa izvan toga ne može pripadati mojoj svesti. »I tako je sintetično jedinstvo apercipije najviše tačke s kojom treba dovesti u vezu celokupnu upotrebu razuma, čak i celu logiku, a posle nje i transcendentalnu filozofiju«. Ali na osnovu našeg Ja kao jedna proste predstave nije data raznovrsnost sadržaja, nju daje opažanje. Međutim sva raznovrsnost opažanja stoji pod uslovima praosnovnog sintetičnog jedinstva apercipije. Prvo, sva raznovrsnost čulnosti je pod formalnim uslovima prostora i vremena; s druge — sve predstave, pa i predstave čulnosti, moraju moći da se spoje u jednoj svesti pa su pod uslovima sintetičnog jedinstva apercipije jer je osnovni stav ovog jedinstva najviši princip svake upotrebe uma.

Objektivno jedinstvo apercipije ili jedinstvo koje ovu raznovrsnost datu u opažanju ujedinjuje u pojam o objektu, ujedno je transcendentalno i različito od subjektivnog jedinstva svesti koje je odredba unutrašnjeg čula. Ja koje misli je različito od ja koje opaža samo sebe. Unutrašnjim čulom spoznajemo sami sebe samo onako kako smo iznutra aficirani tj. subjekat kao pojavu. U transcendentalnoj sintezi raznovrsnosti uopšte svesna sam samo toga da postojim — mišljenje. Uz tu svest ide i samoopažanje tj. ja kao pojava, a k tome pridolazi još i opažanje raznovrsnosti u meni i svest o moralnom zakonu. Apercipija je tačka početka, opšti identitet nas samih kojeg smo a priori svesni kao nužnog uslova mogućnosti svih predstava. I logička forma svega saznanja zasniva se nužnim načinom na odnosu, prema ovoj apercipiji kao jednoj moći.

Pošto je nužna veza spekulativnog i praktičnog uma u tački apercipije, tački sjedinjenja dveju interesa, pitanje je koji će imati primat i zašto. »Pod primenom između dvaju ili više pomoću uma spojenih stvari razumom prednost jedne da je prvi odredbeni razlog veze sa svima ostalima«. Svaka moć duše ima interes. Interes je princip koji sadrži uslov unapređenja njenog ispunjenja. Interes uma je po određenju samosvojan. Spekulativnoj upotrebi uma interes je u spoznaji objekata od najviših principa a priori, a interes praktične upotrebe uma je u određivanju volje i pogledu poslednje i potpune svrhe. Kant je odgovorio da praktički um ima primat nad spekulativnim. Zašto i zbog čega je data prednost praktičkom umu? »Ali biti podređen spekulativnom umu i tako preokrenuti red, to se ne može očekivati od praktičkog uma jer je svaki interes najzad praktički, pa je čak interes spekulativnog uma samo uvjetovan i potpun jedino u praktičkoj upotrebi«. Međutim to ne znači da je spekulativni um ustuknuo pred praktičkim. Interesi uma se ne sukobljavaju i ne isključuju jedan drugog. Istina, spekulativni um prihvata načela praktičkog uma kao tuđ posjed i nastoji sjediniti sa njima svoje pojmove. Um to čini jer shvata sebe kao zainteresovanog za izvršavanje samorefleksije. Organizacija uma stoji pod praktičkom namerom subjekta samopostavljajućeg u obliku izvorne samorefleksije — opažanja i ujedno uvišanja i oslobađanja od dogmatske zavisnosti koja bi ga činila samo pukim kontempletivnim umom. Spekulativni interes uma bio bi kao interes opravdan jedino time što praktički um uzima u službu teorijski um, ali se time spekulativni um ne otuđuje od svoje osnovne intencije — spoznaje objekata od najviših principa a priori. Saznajni interes nije akt čistog umnog bića i kao kontemplacija sasvim odvojeno od veze sa životom. Saznajni interes usmeren je na to da se samoostvaruje u procesu spoznaje subjekta i njegovog formiranja i postavljanja subjektom. I time praktički um zadobije primat nad spekulativni umom ali u povezanosti u jedno saznanje, delanje, čin. »Ako čisti um za sebe može biti praktičan i ako je to stvarno, kao što to dokazuje svest o moralnom zakonu, onda je to ipak jedan te isti um, koji, bilo u teorijskoj ili praktičkoj nameri, sudi po principima a priori«.

Mogućnost da se zamišljenom pojmu da objektivno važenje (realna mogućnost), leži u praktičkoj spoznaji. Delanje će biti usmereno prema svrsi i cilju koji su čisto teorijski momenti (pojmovi) i kao takvi su ne-

ophodan uslov, uslov samog čina. Na osnovu ovoga moglo bi se zaključiti da spekulativni um ima primat. Međutim, nije tako. Teorijski momenti u činu/delanju su zaista neophodan uslov, jer svaka ljudska delatnost mora biti svesna intencionalna (bilo da intencija dobra ili ne), da nije takva bila bi delanje po nagonima ili nedefinisanoj intuiciji. No taj momenat nema primat jer je zamišljenom pored logičke mogućnosti potrebno i nužno dati i realnu mogućnost. Prema tome praktički momenat zadire u mogućnost egzistencije onog što se zamislilo uraditi, učiniti, napraviti. Zamišljeno, bilo da je ono samo namera postupanja u skladu sa moralnim zakonom/dužnošću koja, opet, mora imati neki stvarni čin svoje realizacije (određeni postupak), bilo da je proizvodjenje sredstava ili situacije za bilo kakav postupak ili potrebu, mora se u praktičkoj upotrebi moći ostvariti. Ostvarenje u smislu: (1) proizvodjenje neke stvari/predmeta kao sredstva; (2) nastajanje/proizvodnja situacije — kao cilja; (3) ispunjenje moralnih zahteva u meni — kao svrhe kojoj se mogu stalno približavati ali ne i dosegnuti. Time praktička upotreba transcendentalne spekulativnu a da ipak ne proširuje polje mogućeg iskustva, tj. ne čini sagraženje spekulativne drzovitosti. Razumska upotreba u odnosu prema iskustvu mora imati ciljeve a najviši ciljevi su ciljevi moraliteta a sa njima nas upoznaje čisti um. Čisti um pomoću samih ideja koje ne predstavljaju predmet iskustva, treba da bude uzrok nekog učinka koji nama leži u iskustvu. Moralni interes čistog uma vezan je za samu radnju, ima značaj načela — zakona. Predstava tog zakona i sama svest o zakonu su princip rukovođenja volje u praktičkoj upotrebi u skladu s kategoričkim imperativom. Ono što je praktičko samo kao rukovodnik vodi odgovoru na teorijsko pitanje »Što mogu znati«. Dok ono spekulativno upotpunjuje osnovu spoznaje onog »Što treba da činim«. Pitanje »Čemu mogu da se nadam« ujedinjuje upotrebu spekulativnog i praktičkog uma radi postizanja ideala najvišeg dobra kao razloga koji određuje krajnju svrhu čistog uma. A tu svrhu mogu teiti da postignu jedino slobodna samosvesna bića koja uvidaju i spoznaju sebe sama kao umna moralna bića. To nije više subjekat koji samo posmatra kohtem-

plira, spoznaje — pasivni posmatrač prirodnih neumitnih zbivanja, već umski zakonodavac prirodi i delatni uzrok zbivanja po svrhama i ciljevima koje sam postavlja — čovek kao praktičko biće. Ali ovo praktičko ujedinjuje u sebi i ono spekulativno-spoznajno. Iza toga je ono konstitutivno u temelju same spoznaje pa i uspostavljanja zbiljnosti (realne mogućnosti) i samog čina spoznaje kao delatnosti i samih objekata spoznaje kao rezultata — to je praosnovno sintetičko jedinstvo samosvesti, ono »Ja mislim« koje prati sve moje predstave (transcendentalna apercipija). To je zajedničko poreklo spoznajne i praktičke moći, identitet njihove zajedničke mogućnosti po slobodi kao slobodnom činu. Transcendentalna apercipija je samosvest sa tendencijom na samodelatnost kao proizvodjenje aktuelnog iskustva po slobodi i moralnom zakonu. Transcendentalna apercipija kao uslov primata praktičkog uma nije određujući/načelni uslov već konstitutivni. I time spekulativna upotreba ne uslovljava praktičku već jedna drugu dopunjuju, upotpunjuju u jednoj delatnosti, jednom saznanju, jednoj samosvesti: »Štoviše ono Ja što se ovdje želi osloboditi i propisati i uprkos tome »proizvoditi« samo prirodne predmete, ono spoznajno teorijsko Ja nije time kako po funkciji tako i po nivou posve različito od etičkog Ja« — E. Bloh »Duh utopije«.

Istina, Kant nije eksplicitno izjednačio (povezao) spekulativni um s praktičkim, ali se implicitno uviđa da oni nisu ni strogo podvojeni. Kao što je samosvest nužna u spoznaji (u protivnom bila bi saznavalačka svest puko mnoštvo pojedinačnih saznanja bez povezanosti jednih sa drugim što bi činilo jednu haotičnu rastrojenu svest), tako nužna (čak i više) u delatnosti, jer ova mora biti rukovodena moralnim zakonom. Svest o moralnom zakonu je u osnovi svake delatnosti ukoliko ova ima tendenciju da bude moralna. Kantova bojažljivost da otvoreno prizna povezanost ova dva uma je posledica njegovog sistematskog metoda. Kantov postupak više objašnjava što stvar nije eliminišući i svodeći moguće odgovore na uzan istina moćan, krug određenja.

Fihte je učinio korak dalje u tom pravcu pa akt uma, intelektualno opažanje shvata kao reflektovano delanje koje se vraća u sebe samo i spekulativni um je načelno zavisno od praktičkog uma. »Princip dogmatičara je vera u stvari radi njih samih: dakle, posredna veza u njihovo sopstveno rastrojeno Jastvo, u Jastvo koje se drži samo na objektima« i dalje je... »Svoje Jastvo ne izgubiti u rezonovanju nego ga očuvati i potvrditi to je onaj interes koji nevidljivo vodi svako njegovgo mišljenje«. — J. G. Fihte »Odabrane filofske rasprave« Fihteovo intelektualno opažanje ide na delanje a ne na biće.

Kantovo učenje o transcendentalnoj apercipiji bujedno i dedukcijom uvelo je novo poimanje svesti i samosvesti u filozofiji. Taj novum je najzad istakao individuum, subjekat, pojedinca kao ličnost kao moralnu ličnost, pa time i delatnu ličnost. To implicira i novo poimanje obima delatnosti/prakse koje se razlikuje od starog jer ujedinjuje u sebi sve momente: stvaralaštvo, saznanje, veštinu, rad, svrhu i cilj.